

ЮРИДИЧНІ НАУКИ

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-2-66-122>

УДК 342.7

Ковтун О.О.

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

ПІДСТАВИ ТА ПОРЯДОК ОБМЕЖЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА СВОБОДУ МИРНИХ ЗІБРАНЬ У РІШЕННЯХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Анотація. У статті досліджується значення, зміст та порядок реалізації права на свободу мирних зібрань. Визначається правомірність використання державами підстав обмеження права на свободу мирних зібрань і різні види втручання в його реалізацію. Проводиться узагальнення практики Європейського суду з прав людини. Особлива увага приділяється «трискладовому тесту» обґрунтованості втручання у право на свободу мирних зібрань. Розглядаються вимоги, яким має відповідати рішення про запровадження обмеження права на свободу мирних зібрань: затвердження законом, прийняття в інтересах національної та громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб, необхідність у демократичному суспільстві та сформульованість з дотриманням принципу пропорційності й необхідного рівня юридичної визначеності.

Ключові слова: права людини, свобода мирних зібрань, підстави обмеження свободи мирних зібрань, Європейський суд з прав людини, демократичне суспільство, принцип пропорційності.

Kovtun Olha

Yaroslav Mudryi National Law University

GROUNDS AND PROCEDURE FOR LIMITING THE EXERCISE OF THE RIGHT TO FREEDOM OF PEACEFUL ASSEMBLY IN THE DECISIONS OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

Summary. The article deals with the meaning, content and procedure for the exercise of the right to freedom of peaceful assembly. The legitimacy of the use by States of the restrictions on the right to freedom of peaceful assembly and the various types of interference in its implementation is determined. A generalization of the practice of the European Court of Human Rights is conducted. Acts of national and international law are used in the investigation, recent events in Ukraine are mentioned. Particular attention is paid to the "three-part test" of the justification for interference with the right to freedom of peaceful assembly. The requirements, which should comply with the decision to impose restrictions on the right to freedom of peaceful assembly, are considered: adoption by law, adoption in the interests of national and public security, for the prevention of disturbances or crimes, for the protection of health or morals, or for the protection of the rights and freedoms of others, the need for a democratic society and formulation in accordance with the principle of proportionality and the necessary level of legal certainty. The fundamental importance of the right of citizens to express their political views through the organization and holding of peaceful gatherings, which is one of the hallmarks of a democratic state, is emphasized. The required balance is determined, on the one hand, to prevent the unlawful restriction in the implementation of this political right, and on the other – to counteract the abuse of this right. The most common examples of abuse of the right to freedom of peaceful assembly, including in Ukraine, are given. Their causes and consequences are indicated. It also determines what types of interference the state applies, restricting the freedom of peaceful assembly.

Keywords: human rights, freedom of peaceful assembly, grounds for restriction of freedom of peaceful assembly, European Court of Human Rights, democratic society, principle of proportionality.

Постановка проблеми. Динамічний розвиток державотворчих процесів пробуджує високу активність громадян та прагнення брати участь у вирішенні проблем, які торкаються їх інтересів. Це призводить до зростання кількості масових заходів громадсько-політичного характеру (збори мітинги, вуличні походи тощо). Громадяни, громадські організації та політичні партії доволі активно, порівняно з минулими роками, використовують одне з основних політичних прав – право на свободу мирних зібрань, без ефективної реалізації якого неможливий повноцінний розвиток демократичних інститутів і громадянського суспільства. На жаль, практика свідчить, що проведення таких заходів досить часто відбувається з порушенням

прав, свобод людини та громадянина, їх спокою та правопорядку. За даними моніторингу Єдиного державного реєстру судових рішень, лише з 2009 по 2015 рр. суди заборонили понад 1100 мирних зібрань на всій території України. Після Революції Гідності, а саме у 2015-2016 рр., ситуація з мирними зібраннями в країні значно покращилась, зменшилася кількість судових заборон і обмежень. Поліція посилила заходи безпеки після загибелі активістів у центрі міста, у Будинку профспілок 2014 р. у м. Одеса, сутички між активістами та охороною під час скандальної сесії міської ради в Одесі, вибуху влітку 2015 р. під час протесту проти змін до Конституції України щодо особливого статусу Донбасу та інших випадків [1, с. 3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми захисту та реалізації права на мирні зібрання в юридичній літературі досліджували Р.С. Мельник, О.В. Васюковська, М.М. Денисова, Р.О. Куйбіда та інші. Вчені дійшли висновку, що право збиратися мирно і без зброї для вираження своєї думки, а також для обговорення питань, важливих для суспільства в цілому або невеликої його частини, є одним з показників рівня розвитку демократії в державі.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. У наш час триває постійний пошук балансу між правом на свободу мирних зібрань і необхідністю втручання в реалізацію цього права. Визначення балансу обумовлює здійснення додаткових наукових пошуків і визначає актуальність обраної тематики.

Головною метою цієї роботи є розгляд питання про обмеження права на свободу мирних зібрань в Україні як Європейській державі у контексті правових позицій Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ).

Виклад основного матеріалу. Право на мирні зібрання, вільне вираження думок є суб'єктивним правом кожної особи, яке передбачає оперативне і незалежне висловлювання власної позиції щодо того чи іншого питання суспільного життя. Зазначене право досі не врегульовано єдиним нормативно-правовим актом України, однак це не означає відсутність прецедентів його реалізації. Наразі всі питання стосовно порядку і строків підготовки та проведення мирних зібрань системно забезпечуються положеннями Конституції України, кодексами України, рішеннями Конституційного Суду України. Розробка, тлумачення і застосування українського законодавства, що регулює свободу зібрань, повинні відповідати міжнародним і регіональним стандартам, які закріплені в угодах, рішеннях та зверненнях міжнародних організацій, прецедентах ЄСПЛ та матеріалах справ Комітету з прав людини ООН. Нині прецедентна практика ЄСПЛ фактично імплементована в національну правову систему, вона відіграє роль певного зразка та сприяє дотриманню принципів забезпечення прав людини, покладених в основу Конституції України. Відповідно до ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 р. суди у своїй діяльності застосовують Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод, яка стала базисом у сфері захисту прав людини в Європі та започаткувала створення європейського механізму захисту прав та свобод людини. Норми ст. 39 Конституції України, які визначають невід'ємне право на мирні зібрання, засновані на положеннях ст. 11 Європейської конвенції з прав людини і ст. 21 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права. Реалізація права на мирні зібрання обмежується лише у випадках, передбачених у цих документах, а саме: відповідність закону, необхідність у демократичному суспільстві, прийняття в інтересах публічної (громадської) безпеки та порядку, охорони здоров'я населення та людської гідності, або захисту їхніх прав і свобод, репутації. Перелік підстав для обмежень мирних зібрань у кожній країні відрізняється і формується з дотриманням

принципу пропорційності й необхідного рівня юридичної визначеності. В Україні ч. 2 ст. 39 Конституції України закріплено, що обмеження реалізації права на свободу мирних зібрань може встановлюватися судом відповідно до закону та лише в інтересах національної безпеки і громадського порядку – з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей [2]. ЄСПЛ у рішенні у справі «Езелін проти Франції» від 26 квітня 1991 р визначив категорію «обмеження», зафіксованою у п. 2 ст. 11 Конвенції, необхідно розуміти заходи, які застосовуються до зібрання, під час і після нього [3].

У сучасних умовах необхідно по-новому вирішити більшість питань, пов'язаних із забезпеченням конституційного права на свободу зібрань. Норми законодавства мають бути чітко визначеними, адже відіграють надзвичайно важливу роль у встановленні меж повноважень влади. Це допоможе уникнути обмеження та порушення або навпаки – зловживанням з боку громадян, які призводять до багатьох непорозумінь та проблемних ситуацій. Одним з визначних рішень ЄСПЛ щодо необхідності забезпечення захисту життя та здоров'я особам, які мирно збираються, було рішення у справі «Організація «Платформа «Лікарі за життя» проти Австрії», в якій розглядалася скарга на бездіяльність правоохоронних органів під час мирного зібрання, наслідком стало кидання яйцями в учасники разом із словесними образами [4]. ЄСПЛ визначає, що демонстрація може дратувати, ображати людей, чії ідеї або вимоги не схожі з точкою зору демонстрантів. Проте учасники демонстрації повинні бути впевнені, що їхній захід проходить мирно й без фізичного насильства або будь-якого іншого неправомірного тиску з боку їх опонентів. Тобто органи влади мають вживати всіх необхідних заходів, спрямованих на охорону учасників зібрання [5, с. 38].

ЄСПЛ неодноразово звертався до питання про регулювання свободи зібрань у законодавстві кожної з держав-учасниць Конвенції, виробивши конкретні вимоги до обмежувальних норм. ЄСПЛ у своїй практиці застосовує «трискладовий тест» обґрунтованості втручання у право на свободу мирних зібрань, зміст якого полягає у ретельному розгляді кожної справи на можливість застосування підстав для обмеження цього права в конкретній ситуації.

Першою підставою відповідно до «трискладового тесту» є втручання у право на свободу мирних зібрань, яке передбачене законом. У рішенні ЄСПЛ у справі «Джавіт Ан проти Туреччини» від 20 лютого 2003 р., визначено, що «законом» може вважатися лише та норма, яка чітко сформульована, і дає змогу особі регулювати власну поведінку й усвідомлювати можливі наслідки, які можуть бути застосовані за його дії [6]. Громадськість повинна мати доступ до відповідної достовірної інформації у доступній та прозорій формі [7, с. 171]. Таким чином доступність і передбачуваність є основними вимогами, які висуваються до якості «закона». Наступною вимогою є чітке визначення меж повноважень органів влади та способу їх здійснення. У справі «Гроппера радіо АГ» та інші проти Швейцарії» від 28 березня 1990 р. встановлено, що рівень перед-

бачуваності залежить від декількох критеріїв: змісту, тематики, масовості та сфери заходу [8]. У справі «Веренцов проти України» від 11 квітня 2013 р. ЄСПЛ одразу констатував порушення, адже законодавство України не відповідало вимогам якості закону, тобто втручання не було «встановлене законом» [9]. Світовий досвід доводить, що не лише в Україні існують прогалини в законодавстві стосовно права на мирні зібрання. ЄСПЛ у справі «Мкртчян проти Вірменії» від 11 квітня 2007 р., зазначає, що після розпаду СРСР і до 2004 р. у Вірменії був відсутній єдиний чинний нормативно-правовий акт, яким було чітко визначено порядок організації і проведення мирних заходів, права та обов'язки їх організаторів, учасників, органів державної влади, відповідальність за порушення законодавства у цій сфері [10]. Врешті ЄСПЛ у своїх рішеннях у цих справах вказує на те, що метою Указу Президії ВР СРСР 1988 р. в історичному аспекті є «надання органами влади засобів для висловлення своїх поглядів на користь певної ідеології лише деяким категоріям осіб, що саме по собі є несумісним з самою суттю свободи зібрань» [11, с. 75].

Згідно зі ст. 4 «Міжнародний пакт про громадянські і політичні права» і ст. 15 «Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод», під час війни або надзвичайного стану, коли життя нації перебуває під загрозою, держави можуть вживати заходів у відступі від своїх зобов'язань в галузі забезпечення свободи зібрань. У 2018 р. в Україні ці норми набули практичного застосування у Законі про затвердження Указу Президента «Про введення воєнного стану». Документ містить тотальну і обов'язкову заборону зібрань: проведення страйків, масових зібрань та акцій для того, щоб виключити можливість виникнення сутичок між стурбованими громадянами [12].

Другою підставою відповідно до «трискладового тесту» є необхідність втручання у демократичному суспільстві, заснованому на верховенстві права. ЄСПЛ у справі «Джавід проти Туреччини» від 20 лютого 2003 р. вирішив, що право на свободу зібрань і висловлення думок є основоположним у суспільстві, де існує народовладдя [6]. Свобода мирних зібрань – важливий прояв безпосередньої демократії і форма політичної активності громадян, основна гарантія свободи слова та думки. Суд у справі «Християнська демократична партія проти Молдови» від 2 лютого 2006 р., постановив, що при нагоді інтереси більшості є домінуючими, але демократія не означає, що їхня бачення має завжди переважати: необхідно досягти рівноваги, уникаючи будь-яких зловживань щодо меншин, і навпаки, забезпечити їм справедливе та належне ставлення [13].

У рішенні ЄСПЛ у справі «Баранкевич проти Росії» від 26 липня 2007 р., зазначено, що держави мають утримуватися від необґрунтованих обмежень права на мирні зібрання, які тісно пов'язані з демократією [14]. Тому для виправдання втручання в його реалізацію мають бути аргументовані і вмотивовані причини. ЄСПЛ неодноразово наголошував на тому, що обмеження та заборони мирних зібрань повинні бути обґрунтованими, дійсно необхідними у відповідній ситуації. Тобто ґрунтуватися на очевидних та беззаперечних доказах, що свідчать про сутте-

ве порушення учасниками зібрання громадського порядку чи громадської безпеки. Сіракузькі принципи тлумачень обмежень та відступів від Міжнародного пакту про громадянські і політичні права закріплюють, що довільне застосування обмежень не допускається [15]. Рішення може базуватися лише на перевірених фактах та оцінках, що мають своїм підґрунтям відповідні фактичні матеріали чи відомості, ні в якому разі не на припущеннях. Підтвердженням цього слугує рішення у справі «Махмудов проти Росії» від 26 липня 2007 р., де визначено, що держава повинна не тільки гарантувати право на мирне зібрання, а й утримуватися від застосування щодо нього необґрунтованих непрямих обмежень [16].

Третьою складовою «трискладового тесту» є втручання, що переслідувало одну або кілька легітимних цілей, передбачених Конвенцією. Підставою для обмеження одного або більше публічних зібрань є загроза здоров'ю чи моралі. Прикладом є справа «Сіссі проти Франції» 2002 р., де втручання влади було виправдано побоюваннями, пов'язаними зі здоров'ям, оскільки протестуючі досягли критичної стадії у ході голодування і знаходилися в антисанітарних умовах [17].

Наступною підставою обмеження права є загроза громадянській та національній безпеці. Стаття 11 Конвенції захищає лише право на «мирні зібрання». Згідно з прецедентним правом Європейської Комісії, не мирними зібраннями є заходи, в яких організатори та учасники мають намір застосувати насильство, зброю чи інші небезпечні засоби для спричинення шкоди життю, здоров'ю або майну інших осіб і суспільству в цілому. Спрожність вирішувати проблеми країни шляхом мирного діалогу є однією з основних характеристик демократії. Прикладом є справа «Станков та Об'єднана македонська організація Ілїнден проти Болгарії» від 2 жовтня 2001 р. [18]. ЄСПЛ визнав, що проголошення під час мирного зібрання гасел закликання до автономії або навіть відокремлення частини території країни, спрямованих проти територіальної цілісності, не може автоматично виправдовувати заборону на її зібрання, а висунуті вимоги автоматично не створюють загрозу національній безпеці та територіальній цілісності, якщо не мають явного характеру. Проблеми забезпечення національної безпеки в значній мірі перетинаються з проблемами підтримки громадського порядку, адже дії учасників заходу не рідко несуть ознаки правопорушень чи злочинів. Прикладом є справа «Езелін проти Франції» від 26 квітня 1991 р. та «Букта та інші проти Угорщини» від 17 липня 2007 р., в яких підставою обмеження зібрання було запобігання «заворушенням чи злочинам» [3; 19]. У випадку загрози громадському порядку ЄСПЛ використовує досить обачний підхід до можливого застосування такої підстави. Безсуперечно, свобода зібрань та право висловлювати власну думку визнаються одними з найвищих цінностей демократичного суспільства, тому учасникам зборів повинні бути надані достатні можливості для вираження своєї точки зору, навіть якщо це буде завдавати певні, але незначні незручності, для інших осіб. Наприклад, у разі перекриття руху на автомагістралях або зміни маршрутів слідування громадського транспорту, або руху пішоходів. У справі

«Ойа Отаман проти Туреччини» від 5 грудня 2006 р. ЄСПЛ вказав, що «будь-яка подія в громадському місці може викликати певні перешкоди в повсякденному перебігу життя, в тому числі зрив перевезень, і, у разі відсутності насильства з боку демонстрантів, важливо, щоб уряд продемонстрував певну терпимість до мирних зібрань з тим, щоб свобода зборів, не була позбавлена свого сенсу і змісту» [20]. У справі «Махмудов проти Росії» від 26 липня 2007 р. наголошено, що необхідно забезпечення балансу між правом, закріпленим Конвенцією, і інтересами інших громадян, тобто в разі можливого обмеження свободи зібрань представники влади зобов'язані обґрунтувати суспільну необхідність такого обмеження [15]. Тому дуже важливо, щоб держава, з одного боку, забезпечила можливість кожній особі реалізувати конституційне право на мирне зібрання, а, з іншого боку, була здатна реагувати на випадки зловживання цим правом. Існує безліч прикладів таких зловживань, одним із найпоширеніших, зокрема і в Україні, є навмисне блокування важливих транспортних комунікацій (доріг) або будівель, спорудження «барикад» [21, с. 153]. Іноді публічні дороги блокуються на тривалий час, відносно невеликою групою людей, частина з яких до того ж може отримувати фінансову вигоду від цієї діяльності. У таких випадках одразу зрозуміло, що зібрання налаштовані на порушення публічних інтересів або прав та свобод третіх осіб. Такі заходи не є мирними, тому правоохоронним органам слід своєчасно використовувати всі засоби і методи, передбачені законом для захисту громадян і протидіяти вчиненню заворушень і злочинів. У практиці Європейського суду з прав людини існує рішення у справі «Сергій Кузнецов проти Росії» від 23 жовтня 2008 р. «...будь-яка демонстрація в громадському місці неминуче до певної міри порушує загальний перебіг життя, включаючи перешкоди для руху людей, і органам влади слід проявити певну терпимість відносно мирних зібрань» [22]. Метою участі громадян у мітингах, походах, демонстраціях є вплив на державні органи, їх рішення шляхом узгодження й вираження колективної думки із суспільно значущих питань. Як правило, у ході таких зібрань здійснюється сканування лозунгів, закликів, виголошення промов та інше. Трапляється, що під публічних масових заходів виникають проблеми. Зазвичай організатори стикаються із труднощами, маючи намір встановити тимчасові конструкції або намети. Наразі в законодавстві немає жодних заборон щодо їх використання, однак органи

влади тлумачать це як порушення правил благоустрою [23]. Бувають випадки, коли мирні протести радикалізуються і переростають у озброєнні. Прикладом може виступати Революція Гідності, у результаті якої загинули більше ста людей, хоча починалося все з реалізації студентами права на свободу мирних зібрань, вираження вимог і побажань з важливого питання життєдіяльності – вступу до Європейського Союзу.

Досить часто органам державної влади надходять повідомлення про проведення одночасно заходів в одному місці, але це не є підставою для втручання в реалізацію права на свободу мирних зібрань. У демократичному суспільстві право на проведення контр-демонстрації не може зумовлювати обмеження свободи мирних зібрань. У такому випадку обов'язком правоохоронних органів є забезпечення громадянам можливості мирного вираження власного ставлення до державної політики та суспільно значущих проблем [24, с. 107].

Для обмеження свободи мирних зібрань, держави застосовують різні види втручання, зокрема заборону проведення заходів, ненадання або несвоечасне надання дозволу, силовий розгін, кримінальне та адміністративне переслідування учасників та організаторів акцій, їх превентивний арешт тощо. На жаль, на практиці допускається поспішність при веденні заборон та обмежень, чи навпаки – запізнення.

Статтею 64 Конституції України визначено, ніхто не зобов'язаний виконувати явно злочинні розпорядження чи накази, адже за це настає юридична відповідальність. Дана конституційна норма знайшла відображення у кримінальній справі, яка розглядалася за фактом застосування правоохоронних органів для здійснення силового розгону мітингувальників з Майдану Незалежності у м. Києві в період з грудня 2013 р. до лютого 2014 р.

Висновки. Україна як учасниця Європейської Конвенції з прав людини та основних свобод має чітко і послідовно виконувати свої зобов'язання одним із яких є забезпечення права на свободу мирних зборів. При аналізі практики ЄСПЛ стає очевидно, що свобода зібрань часто перетинається зі свободою вираження поглядів і переконань, і нерідко порушення однієї з свобод автоматично тягне за собою обмеження щодо іншої. Перелік обмежень, на підставі яких може здійснюватися «вторгнення» у сферу реалізації права на свободу мирних зібрань, має вичерпний характер. У випадку, коли є необхідність здійснити обмеження права на свободу мирних зібрань, рішення має бути обґрунтованими і пропорційними цілям, заради яких вони накладаються.

Список літератури:

1. Свобода мирних зібрань українська версія. Аналітичний звіт 77, лютий 2017. *Центр політико-правових реформ*. URL: http://pravo.org.ua/img/books/files/1525957783dri_peaceful-assembly_policypaper_ua.pdf (дата звернення: 26.12.2018).
2. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 39.
3. Решение Европейского суда по правам человека по делу «Эзелин против Франции (Case of Ezelin v. France)» от 26 апреля 1991 г. Свобода собраний в постановлениях Европейского суда по правам человека. Воронеж : Артефакт, 2009. § 39.
4. «Організація «Платформа «Лікарі за життя» проти Австрії», рішення від 21 липня 1988 р. (заява № 10126/82). URL: <http://www.hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx> (дата звернення: 08.01.2019).
5. Федорова А.Л. Право на свободу мирних зібрань у контексті практики Європейського суду з прав людини *Наукові записки НаУКМА*. 2014. Т. 155 : Юридичні науки. С. 3–40.
6. «Джавіт Ан проти Туреччини», рішення від 20 лютого 2003 р. (заява № 20652/92). URL: <http://www.hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx> (дата звернення: 08.01.2019).

7. Денісова М.М. Розвиток міжнародних стандартів реалізації права на мирні збори *Держава і право. Юрид. і політ. науки : зб. наук. пр.* 2008. Вип. 40. С. 168–175.
8. «Гроппера радіо АГ» та інші проти Швейцарії, рішення від 28 березня 1990 р. (заява № 10890/84). URL: <http://www.hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx> (дата звернення: 10.01.2019).
9. «Веренцов проти України», рішення від 11 квітня 2013 р. (заява № 20372/11). URL: <http://www.hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx> (дата звернення: 11.01.2019)
10. «Мкртчян проти Вірменії», рішення від 11 квітня 2007 р., (заява № 6562/03) URL: <http://www.hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx> (дата звернення: 11.01.2019).
11. Васьковська О. Актуальні проблеми права на збори, мітинги, походи та демонстрації в Україні. *Право України.* 2007. С. 74–77.
12. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» Закон України: Закон України від 26.11.2018 р. № 2630-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2630-19> (дата звернення: 19.01.2019).
13. «Християнська демократична партія проти Молдови», рішення від 14 лютого 2006 р. (заява № 28793/02). URL: <http://www.hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx> (дата звернення: 20.01.2019).
14. «Баранкевич проти Росії», рішення від 26 липня 2007 р. (заява № 10519/03). URL: <http://www.hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx> (дата звернення: 16.01.2019).
15. Сіракузькі принципи тлумачень обмежень та відступів від Міжнародного пакту про громадянські і політичні права. – Документ ООН E/CN.4/1985/4. URL: <https://www.legislationline.org/ru/documents/action/popup/id/14624> (дата звернення: 04.02.2019).
16. «Махмудов проти Росії», рішення від 26 липня 2007 р. (заява № 35082/04). URL: <http://www.hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx> (дата звернення: 26.12.2018).
17. Feldman D. *Civil Liberties & Human Rights in England and Wales*, 2nd ed., Oxford : Oxford University Press. 2002. P. 57.
18. «Станков та Об'єднана македонська організація Глінден проти Болгарії», рішення від 2 жовтня 2001 р. (заява № 29221/95). URL: <http://www.hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx> (дата звернення: 30.12.2018).
19. «Букта та інші проти Угорщини», рішення від 17 липня 2007 р. (заява № 22691/04). URL: <http://www.hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx> (дата звернення: 03.01.2019).
20. «Ойа Отаман проти Туреччини», рішення від 5 грудня 2006 р. (заява № 74552/01). URL: <http://www.aihmiz.org.tr/?q=en/node/229> (дата звернення: 05.02.2019).
21. Мельник Р.С. *Право на свободу мирних зібрань: теорія і практика.* Київ, 2015. 168 с.
22. «Сергій Кузнецов проти Росії», рішення від 23 жовтня 2008 р. (заява № 10877/04). URL: <http://www.hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx> (дата звернення: 06.02.2019).
23. Куйбіда Р., Серета М., Трубенкова О. *Свобода мирних зібрань в Україні: пошук оптимальної моделі регулювання / за ред. експертів DRI.* 2018. URL: http://pravo.org.ua/img/zstored/files/myrni_zibrannia_v_Ukraini.pdf (дата звернення: 06.02.2019).
24. Щербанюк О.В. Мирні зібрання як форма безпосереднього здійснення народом своєї суверенної влади. *Порівняльно-аналітичне право.* 2013. № 3-1. С. 104–108.

References:

1. Svoboda myrnykh zibran ukrainska versia. Analitychnyi zvit 77.[Freedom of peaceful assembly is a Ukrainian version. Analytical Report77]. *Tsentr polityko-pravovykh reform.* (February 2017) [Center for Political and Legal Reforms]. Available at: http://pravo.org.ua/img/books/files/1525957783dri_peaceful-assembly_policypaper_ua.pdf
2. Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy [The constitution of ukraine: the law of Ukraine] vid 28 chervnia 1996 r. № 254k/96-VR / Verkhovna Rada Ukrainy. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 1996. № 30. St. 39.
3. Reshenye Evropeiskoho suda po pravam cheloveka po delu «Zelyn protyv Frantsyy» [European Court of Human Rights decision «Case of Ezelin v. France»] 26 april 1991. *Svoboda sobraniy v postanovleniyakh Evropeiskoho suda po pravam cheloveka* [Freedom of assembly in judgments of the European Court of Human Rights]. Voronezh : Artefakt, 2009. § 39.
4. Platform «Arzte fur das Leben» v. Austria Case [Platform «Arzte fur das Leben» v. Austria Case]. Decision of July 21, 1988 (application No. 10126/82). Available at: <http://www.hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx> (accessed 08 January 2019).
5. Fedorova A.L. (2014). Pravo na svobodu myrnykh zibran u konteksti praktyky Yevropeiskoho sudu z prav liudyny [The right to freedom of peaceful assembly in the context of the practice of the European Court of Human Rights] *Naukovi zapysky* [Scientific notes]. T. 155 : Yurydychni nauky, pp. 3–40.
6. Djavit An v. Turkey [the decision of February 20, 2003 (application № 20652/92). Available at: <http://www.hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx> (accessed 08 January 2019).
7. Denisova M.M. (2008). Rozvytok mizhnarodnykh standartiv realizatsii prava na myrni zbory Derzhava i pravo. [Development of international standards for the implementation of the right to peaceful assembly]. *State and Law Yuryd. i polit. nauky : zb. nauk. pr.* [Jurid and flight. Science]. Vol. 40, pp. 168–175.
8. «Groppera Radio AG» and Others v. Switzerland, [«Gropper Radio AG» and Others v. Switzerland, judgment of 28 March 1990 (application no. 10890/84). Available at: <http://www.hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx> (accessed 10 January 2019).
9. Vyrentsov against Ukraine, Decision of April 11, 2013 (application No. 20372/11). Available at: <http://www.hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx> (accessed 10 January 2019).
10. Mkrтчyan against Armenia, Decision of April 11, 2007 (application No. 6562/03). Available at: <http://www.hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx> (accessed 11 January 2019).
11. Vaskovskaya O. (2007). Aktualni problemy prava na zbory, mitynhy, pokhody ta demonstratsii v Ukraini. [Topical issues of the right to assembly, rallies, hikes and demonstrations in Ukraine]. *Pravo Ukrainy*, pp. 74–77.
12. Pro zatverdzhennia Ukazu Prezydenta Ukrainy «Pro vvedennia voiennoho stanu v Ukraini» Zakon Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 26.11.2018 r. №2630-VIII / Verkhovna Rada Ukrainy. [On Approval of the Decree of the President of Ukraine "On the Introduction of the Military Status in Ukraine" Law of Ukraine: The Law of Ukraine]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2630-19> (accessed 19 January 2019).
13. Christian Democratic People's Party v. Moldova, Decision of February 14, 2006 (application No. 28793/02). Available at: <http://www.hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx> (accessed 20 January 2019).

14. Barankevich v. Russia, Decision of July 26, 2007 (application No. 10519/03). Available at: <http://www.hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx> (accessed 16 January 2019).
15. Sirakuzki pryntsyipy tlumachen obmezhen ta vidstupiv vid Mizhnarodnoho paktu pro hromadianski i politychni prava. [Syracuse principles of interpretation of restrictions and derogations from the International Covenant on Civil and Political Rights] – UN document E/CN.4/1985/4. Available at: <https://www.legislationline.org/ru/documents/action/popup/id/14624> (accessed 04 January 2019).
16. Makhmudov v Russia, Decision of July 26, 2007 (application No. 35082/04). Available at: <http://www.hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx> (accessed December 26, 2018).
17. Feldman D. (2002). *Civil Liberties & Human Rights in England and Wales*, 2nd ed., Oxford : Oxford University Press, p. 57.
18. «Stankov ta Ob'iednana makedonska orhanizatsiia Ilinden proty Bolharii», [«Stankov and the United Macedonian Ilinden v. Bulgaria»]. Decision of October 2, 2001 (application No. 29221/95). Available at: <http://www.hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx> (accessed December 30, 2018).
19. «Bukta ta inshi proty Uhorshchyny» [Bukta and others v. Hungary] judgment of July 17, 2007 (application No. 22691/04). Available at: <http://www.hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx> (accessed 03 January 2019).
20. «Oia Otaman proty Turechchyny», [Oia Otaman v. Turkey] judgment of December 5, 2006 (application No. 74552/01). Available at: <http://www.aihmiz.org.tr/?q=en/node/229> (accessed 05 February 2019).
21. Melnyk R.S. (2015). *Pravo na svobodu myrnykh zibran: teoriia i praktyka*. [The right to freedom of peaceful assembly: theory and practice]. Kyiv, 168 p.
22. «Serhii Kuznietsov proty Rosii», [“Sergei Kuznetsov v. Russia”], judgment of October 23, 2008, (application No. 10877/04). Available at: <http://www.hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx> (accessed 06 February 2019).
23. Kuibida R., Sereda M., Trubenkova O. (2018). *Svoboda Myrnykh zibran v Ukraini: poshuk optimalnoi modeli rehuliuvannia*[Freedom of peaceful gatherings in Ukraine: search for the optimal model of regulation] / ed. experts in DRI. Available at: http://pravo.org.ua/img/zstored/files/myrni_zibrannia_v_Ukraini.pdf (accessed 06 February 2019).
24. Shcherbaniuk O.V. (2013). *Myrni zibrannia yak forma bezposerednoho zdiisnennia narodom svoiei suverennoi vlady* [Peaceful assembly as a form of direct exercise by the people of its sovereign power]. *Porivnialno-analitychne pravo*, no 3-1, pp. 104–108.